

Šola pod liberalizmom

Šolske politike in njene strokovne refleksije ni mogoče ločiti iz konteksta sprememb, ki jih je v zadnjih desetih letih doživela Slovenija, pa tudi obrisov, ki se na svetovni političnoekonomski ravni jasneje rišejo v zadnjih letih. Te kontekste tu razumem zlasti kot nove ideologeme, ki se kot samoumevne kategorije v politiki, teoriji in na vrednotnih ravneh vsiljujejo družbenim subsistemom, njihovim (samo)regulacijam in dojemanjem. Brez resne analize novih ideologemov, ki definirajo želeno, pa tudi dopustno polje problematiziranj, dojemanj in projekcij, je težko razumeti, kaj se sploh dogaja na globalnih in subsistemskih ravneh.

Restavracija kapitalizma

Nesposobnost oblikovanja učinkovitega samoupravnega sistema, brez doktrinarnega in političnega monopola, je Jugoslavijo osemdesetih gospodarsko razkrojila in okrepila politično strujo "trde", v osnovi prosovjetske, linije Zveze komunistov Jugoslavije. Oblikovali sta se dve konkurenčni komunistični politiki, "liberalno-zahodna" in "konzervativno-vzhodna", kjer prva ni znala razviti učinkovite in verodostojne alternative, brez naslonitve na meščanski, podjetniški in kulturniški blok, kjer se je slednji delil še na vladajoči kulturniško-nacionalistični krog, ki je postopno pritegnil desnico iz emigracije, ter alternativo s subkulturami in tako imenovanimi novimi družbenimi gibanji. Partijska nomenklatura je, kljub deklariranim "prozahodnim" vrednotam ("Evropa zdaj", demokratizacija, pluralizem ...), le nerada in pod pritiskom okoliščin odpirala politični prostor in "sestopala z oblasti". V ta "sestop" jo je silil splošen razpad

vzhodnoevropskega real-socializma in militantna ofenziva konzervativnega krila ZKJ in JLA. Medtem ko so okoliščine razpada socializma silile zahodno krilo ZKJ v koalicijo z liberalnimi in nacionalističnimi krogi, pa vzhodno ni hotelo deliti oblasti z liberalci, s katerimi je opravilo v klasičnih stalinskih čistkah in se povežalo le z nacionalističnimi razumniki. Bolj ko je ideja socializma erodirala, bolj je vzhodnemu krilu preostajala le nacionalistična mitologija, ki potisne na vrh program Velike Srbije in njenega voditelja Slobodana Miloševića. Vojne na področju bivše Jugoslavije so v osnovi posledica vojaške agresije po programu Velike Srbije, posledično pa le različne variante etničnih čiščenj, ki jih zaključí etnično čiščenje poraženih Srbov in genocid nad Romi s strani Albancev in ob asistenci Nata desetletje po začetku vojne. Etnično čiščenje v Sloveniji ni imelo teh razsežnosti kot na Hrvaškem in Bosni in Hercegovini. Nacionalistična politika države, medijev in "civilne družbe" se je pri nas izražala v širjenju ksenofobije v odnosu do prebivalcev z etničnim poreklom iz drugih jugoslovanskih republik, zlasti do tistih, ki niso imeli urejenega državljanstva, v odnosu do beguncev, do Romov in drugih. Ta mentaliteta se je zlahka transformirala v današnji razisem in ksenofobijo, ki sta usmerjena predvsem proti migrantom (azilantom in ilegalnim prebežnikom), ki so posledica politike Evropske unije in globalnega liberalnega kapitalizma. Enako logiko zasledimo ob stopnjujoči nestrpnosti do drugih skupnosti: spolnih manjšin, neburžoaznih intelektualcev, neinstitucionalne kulture, mladinskih subkultur ipd.

Slovenija se leta 1991 oblikuje kot samostojna država z oblastjo koalicije Demos, ki uspešno marginalizira liberalno krilo komunistov (prenovitelji) in prične s politiko "tranzicije", "demokratizacije", "privatizacije" in "evroatlantskega povezovanja". Koalicija Demosa je pod vplivom kulturniškega bloka, klerikalcev in desne emigracije svojo legitimiteto gradila na antikomunizmu, nacionalizmu, katolicizmu in profašističnemu revanšizmu, kar je peljalo v razpad vladne koalicije in vedno močnejšo pozicijo liberalcev (LDS). Skrajnostna politika desnice, zazrte v travmatično preteklost, jo je postopoma izolirala od volilne podpore, ki jo je imela v začetku devetdesetih. Desetletje samostojne Slovenije je, ob marginalizaciji prenoviteljev (levice?) in samopregnanstvu desnice na svoj skrajni rob, v pravem pomenu *desetletje liberalcev*.

Pojem liberalizem, še posebej v slovenskem kontekstu, pa ni povsem enoznačen. Slovensko politično zgodovino od druge polovice 19. stoletja dalje označuje bipolarnost liberalnega in klerikalnega bloka. Vloga rimskokatoliške cerkve, ki je na Slovenskem praviloma zavzemala konzervativno vlogo, je določala tudi profil tukajšnjega klasičnega meščanskega liberalizma. Čeprav je liberalizem izražal bolj urbano kot ruralno provinienco, se ta v zaostalih gospodarskih razmerah ni kazal v kakšnem radikalnem individualizmu (tudi liberalci so podlegali nacionalnemu čredništvu),

etiki konkurenčnega egoizma ali podjetniškega solipsizma. Njegov temeljni referenčni okvir je bil *antiklerikalizem*.

Pojem liberalizem postane aktualen po dolgi komunistični ohladitvi v začetku šestdesetih let, ko se govori o liberalizaciji v smislu samoupravnega socializma, ki bi naj vnesel prvine tržnega gospodarstva in dereguliral državno-plansko intervencijo v gospodarstvu. Krepitev relativno avtonomnih gospodarskih subjektov in zlasti njihovih poslovodnih struktur je sprožila reakcijo proti "liberalizmu". V tem času se oblikuje za Jugoslavijo specifična oblika socialistične dinamike med "liberalizmom" in "stalinizmom". Fazam liberalizacije (začetek šestdesetih, prelom šestdesetih in sedemdesetih) so sledile ohladitve, čistke "liberalcev" (v Sloveniji primer Staneta Kavčiča) in krepitve partijske nomenklature.

Nova kvaliteta so bila kulturno-alternativna, mladinska in študentska gibanja konec šestdesetih, ki so se vezala na globalno emancipacijsko gibanje, ki ga simbolizira leto 1968. Umetniške avantgarde, rockovska kultura, hipiji, seksualna revolucija, študentsko gibanje in nova levica so prestrašili tudi "liberalno" nomenklaturu. Edvard Kardelj skuje termin "anarholiberalizem", ki je najbolje izrazil na eni strani bistvo teh gibanj, na drugi pa partijske strahove. Glavni očitki so se usmerili proti teoriji spontanosti, ki naj bi bila skupna vsej novi levici in po tej plati odrekala avantgardno vlogo komunistične partije¹. Tu ne bi mogli govoriti o pravem pomenu termina "liberalizem", za ta gibanja bi bila primernejša oznaka, da so "libertarna", še posebej zato, ker so današnja libertarna gibanja v osnovi antiliberalistična. Po politični ohladitvi sredi sedemdesetih let liberalizem v pravem pomenu besede (ekonomski in ideološki) zamre vse do razkroja socializma v osemdesetih.

Tudi družbena gibanja osemdesetih bi v Sloveniji lahko imenovali libertarna, zlasti pank, mirovnike, homoseksualce, feministke in "zelene", vendar jih je široka koalicija s protikomunističnimi in narodnjaškimi gibanji stopila v neposrečen in okoren teoretski amalgam "civilna družba", znotraj katere so izgubili libertarno emancipacijsko identiteto in pristali na plitvi ravni liberalne teorije človekovih pravic.

Libertarna gibanja osemdesetih so po osamosvojitvi skopnela. Uveljavljena razlaga je, da je "država" požrla "civilno družbo". Če odštejemo "liberalce ZSMS", ki so, skupaj z menedžerskim lobijem oblikovali LDS, in nekaj intelektualcev, ki so prebegnili v dobro plačan državno-strankarski aparat, je zamrtje libertarnega gibanja posledica medijske in splošne družbene taktike marginalizacije v razmerah navdušenja nad strankarskim pluralizmom in splošne nacionalistične evforije. Različna družbena gibanja so bila na svojih področjih aktivna tudi v devetdesetih, odpirala so se zlasti nova vprašanja (begunci), niso pa imela neko skupno javno legitimacijo. Po eni strani je k temu "od znotraj" prispevala postmodernistična ideologija, ki je gibanja potiskala v identitetni partikularizem in

¹ Spominjam se članka v glasilu *Komunist*, ki se je usmeril proti teoriji treh velikih M-ov: Marxa, Maa in Marcuseja!

pristajanje na NGO-jevsko logiko, ki je privatizirala dobršni del državne odgovornosti, gibanjem pa odvzela militantno ost. Vendarle pa velja, da je ob težjem položaju žensk, delavstva, mladine, tujcev, etničnih in spolnih manjšin in plenilskem značaju novega kapitalizma libertarna politika bila le "od zunaj" odrezana od medijskih in političnih vplivov, ki so bili "civilni družbi" osemdesetih zlahka na razpolago.

Restavracija kapitalističnega sistema je konec osemdesetih in do poznih devetdesetih temeljila na mitološki triadi: *nacija-demokracija-podjetništvo*. Ta triada se je oblikovala skladno s formiranjem novih gospodarsko-političnih elit. Oblikovanje novih vladajočih slojev in njihovih koalicij je zanimivo, ker so tiste politične sile, ki so se obremenjevale z anahronističnim antikomunizmom, hkrati zamudile priložnost za učinkovito in sodobno restavracijo, ki je bila prepuščena liberalizmu. Čeprav je bil liberalizem v koaliciji z desnico, ki jo tvorijo mali kmetje, pa ti niso imeli dovolj strokovnega potenciala in politične spretnosti, da bi pomembneje zaznamovali smer restavracije. Tako ni prevladala "Blut und Boden" različica nacionalizma, temveč kapitalski nacionalizem, ki je zaprl slovenski privatizacijski trg pred tujim kapitalom, kar je omogočilo, da so se novo nastajajoče lastniške elite, prejšnjih poslovnih kadrov in novih podjetnikov ter političnih povzpeticov zavarovale pred tujo konkurenco. Tako koalicija liberalcev z ruralno desnico ni bila tako "nenačelna" kot se ponavadi trdi: protekcionizem domačega kapitala in kmetov je zelo logična in konsekvantna politika. Problem nevladne desnice je, da ni razumela te prioritete in jo je ob asistenci rimskokatoliške cerkve podrejala anahronističnim ideologijam. Pri tem je treba opozoriti tudi na to, da je z zaviranjem denacionalizacijskih postopkov "stara buržoazija" (vključno s Cerkvijo) prišla prepozno na trg kapitala in oblasti tako, da so se nove elite (in drobni kmetje) v samem startu učinkovito znebile neprijetne konkurence. Ekonomsko protekcionistični nacionalizem (plus zavarovanje nepremičnin, odnos do optantov, staroavstrijcev, Romov in ksenofobija "v okvirih politične korektnosti"...) je v sosesčini krvoločnega balkanskega nacionalizma deloval benigno, hkrati pa je vladajoči liberalizem, skladno s svojimi filozofskimi temelji in skupaj z nevladnimi organizacijami, korigiral patologije s humanitarnimi posegi in širjenjem ideologije človekovih pravic.

Demokracijo, drugi del mitološke triade, se je nekritično enačilo s strankarskim pluralizmom. Zgodovinske okoliščine enopartijskega monopola so jasen razlog za naivno vero v odrešilno moč strank, kljub temu, da je ena od ključnih tem sodobne politične znanosti bila kriza strankarskega sistema in potreba po poglobitvi družbene participacije. Nenazadnje ni nihče prisluhnil kritičnim pripombam starejših in njihovim izkušnjam s strankami v prejšnjih časih. Strankarska demokracija se očitno ne obnese v večnacionalnih okoljih, zato je jasno, zakaj vse "sodobne evropske demokracije"

temeljijo na zgodovini genocidov in etničnih čiščenj. Znameniti teoretski psihoanalitik je sicer v svojem komentarju v Mladini konec osemdesetih dokazoval, da v Jugoslaviji večstrankarski sistem ne bo vodil v nacionalistično vojno, ampak se bo tisto, kar je bilo v socializmu prikrito in potlačeno, lahko izrazilo in ozavestilo ter demokratično razrešilo. Model funkcioniranja histeričnih Dunajčank se tu ni obnesel. Ko so se pred leti v Italiji stranke razkrojile v korupcijskih in mafijskih povezavah, je bil splošen komentar, da gre za specifično italijansko mentaliteto. Danes pretresajo korupcijske afere tudi Nemčijo in njenega velikega kanclerja. In Nemčija je veljala kot vzor reda in zakonitosti. Podobne afere najdemo v vseh "sodobnih evropskih demokracijah". Nikakor ne bi mogli trditi, da gre v teh primerih za patologije, temveč za *sistem*. Strankarski sistem je preprosto uzakonjeni mehanizem, ki omogoča klientelizem med političnimi, gospodarskimi in drugimi stanovskimi elitami. Rezultat teh vezi je razredno gospostvo, namesto demokracije pa *kleptokracija*. Manj kot je strank, hujši je klientelizem (oz. korupcija), najhujši pa je, kot smo videli, v enopartijski diktaturi. S tega gledišča je večstrankarski sistem, sistem manjšega zla. Evforija nad strankarskim sistemom in padec fantazmagorične "alternative", ki se ji je reklo "socializem", je odvrnil od kakršnega koli poglobljanja dejanske demokracije in širjenja participacije ljudi. Bolj kot so sodobne tehnologije omogočale komunikacijo in širjenje politične participacije, bolj se ta porablja kot sistem nadzora in totalnega upravljanja družbe. Izkušnje neposredne participacije ljudi na lokalnih ravneh, v produkciji in socialnih zadevah, so bile potisnjene s strani logike partitokracij in komercializma, ker so bile pridobljene pod ideološkim pokrovom socializma. Tranzicija je bila utemeljena na logiki *reconquiste*, namesto na razvoju dejanske demokracije. Politična apatija, abstinenca, izrivanje žensk iz javnega življenja, utišanje in marginalizacija nemeščanskih skupin in splošno prepričanje, da je aktualni model "demokracije" le mehanizem za pridobivanje denarja, so jasni znaki mitološke funkcije "demokracije".²

Tretji del mitološke triade je "podjetništvo". V tem delu sta še posebej razvidni "olepševalna" (morfinska) in "naturalistična" komponenta ideologije. Neokonzervativna revolucija osemdesetih let (R. Reagan, M. Thatcher ...) je pomedla z idejo socialne države, ki je bila birokratsko neučinkovita in je vse preveč vdiral v sfero zasebnosti ljudi. Rešitev se je zdela v neoliberalizmu in njegovih maksimah: privatizacija, svobodni trg in deregulacija (krnitev vpliva države in zmanjševanje davščin). Posledica je bila izjemno in neovirano bogatenje manjšine in revščina večine (prvič po 2. svetovni vojni tudi srednjih slojev). Globalne komunikacije in tovarne sanj so postavile prave mreže pranja možganov, ki so ideologijo neoliberalizma postavile za dominantno religijo razvitega sveta. Znanstvenotehnološka revolucija, ki je odpravila klasično

² *Diskurzivni paralelizem, kjer se po eni strani aklamacijsko pristaja na strankarsko demokracijo, po drugi pa se v njo ne verjame, prav tako kot kristjan, ki verjame dogmam, hkrati pa živi po racionalnih principih, potrjuje, da gre za strukturo mita.*

industrijsko družbo, je tako zgodovinsko odpravila industrijski delavski razred, ki je bil poldrugo stoletje nosilec kulture in politike odpora kapitalizmu. Intelektualistične legitimacije tega stanja so se kazale v maksimah: "Zbogom proletariat!", konec ideologij, konec zgodovine. Francis Fukuyama po kalifornijskem prebiranju Hegla zatrdi, da je po burni zgodovini preživela le liberalna demokracija. Neoliberalna apoteoza kapitala in tržišča, privatizacije in podjetništva kot edine racionalne alternative se je v osemdesetih zlahka nacepila na sentiment vzhodnoevropejcev, ki so bili tudi siti totalne regulacije s strani partijske države. Podjetništvo, individualna pobuda in prosta konkurenca so čarobni vzvodi v stanje blagostanja. Na tem sentimentu pade berlinski zid. Ne zaradi zatiranih idealov oporečnikov, temveč ker se Trabanti niso dovolj lepo svetili.

Začetek samostojne Slovenije je doba grotesknega podjetništva, kjer so se ustanavljali na tisoči doo-jev z enozaposlenim delavcem, ki je imel na ceneni vizitki neizbežno natisnjeno "direktor – general manager". Z uvozom in prekupčevanjem ali pa trgovinico v nekdanji garaži so si generalni direktorji in tajnice v eni osebi nabrali nekaj denarja, kupili BMW in konec devetdesetih, s prihodom hipermarketov, propadli. Podjetništvo je bilo za večino le prevara, da so večino, zlasti nižjih slojev, razlástili in odstranili iz privatizacijskih tokov. Sredstva, s katerimi so nekoč (pod nadzorom partijske države) upravljali delavci in krajani, je bilo treba privatizirati. Privatizacija je potekala po modelu klasičnega liberalnega kapitalizma, zato jo je težko ločiti od gole kraje in drugih oblik nasilja in kriminala. Poslovodne (in stečajne) strukture so pogosto vodile podjetja v propad, jih kapitalsko razdrobili na uspešne in neuspešne dele, pograbili oz. privatizirali uspešne, višek zaposlenih in njihovih terjatev pa locirali neuspešnim, ki so se prepustili agoniji. Med podjetniškimi, političnimi in pravosodnimi elitami so se spletle še tiste vezi, ki so danes (ne)razvidne v klientelistično-korupcijskih povezavah. Pomemben del podjetniške strukture družbe v restavraciji so organizirane kriminalne združbe (tihotapljenje in nasilništvo). Privatizacija pa ne zajema le gospodarstva, tudi država odstopa del svoje javne odgovornosti privatni pobudi v obliki različnih "koncesij". Pravosodje je npr. odstopilo pravico izterjave dolgov zasebnim družbam. Povezave z nasilniškimi skupinami izterjevalcev, "zaščitnikov" in "varnostnikov" so tako zelo verjetne. K mitologiji podjetništva sodi tudi ustvarjanje glamuroznih elit, ki so na voljo voyerizmu potlačenih. Zvezdniki in zvezdnice, sijaj podelitev estradnih nagrad, državniške slovesnosti v Cankarjevem domu in druge parade kiča in plehkosti, ki jih spremljajo mediji, nam pričarajo košček hollywoodskega templja. PR in marketing so končni socialni domet te ideologije.

Ideološka triada nacionalizem-demokracija-podjetništvo se je izkazala za dominantno in dokaj uspešno normativno mrežo liberalne restavracije Slovenije. Kakorkoli je ta ideološka triada normativno

totalna in sposobna interpelirati večino akterjev v "tranzicijo", pa na ravni človeških vrednot pušča vrsto belih lis. Tovrstni pomisleki se sprožajo iz marginaliziranih skupin, ki jih tlači malomeščanska in nacionalistična unifikacija, pavperiziranih in proletariziranih skupin, ki jih včasih podprejo sindikati kritičnih intelektualcev (kolikor se še niso prodali) in – paradoksalno – Cerkve. Paradoksalno zato, ker je Cerkev, po drugi strani aktivno podpirala restavracijo in bila ena od največjih lastniških korporacij (nepremičnine, banke, gozdovi, mediji ...), ki je potegnila precejšnje politične in gmotne koristi. A zdi se, da so njeni apetiti večji. Past, v katero se ujame Cerkev, je, da ne razume logike mita. Cerkev praviloma deluje skladno s svojimi prepričanji, vključno z neoperativnimi dogmami. Kolikor to zahteva od vernikov, ki se jim postavljajo neživljenjske in absurde dogme (npr. kontracepcija in spolnost nasploh), da bi proizvedli "greh" – v praktičnem življenju seveda ne moreš biti kristjan (zato veruješ in ne verjameš) –, ki je potreben za prakticiranje krščanstva, tolikor gre za "razumljivo" početje. Takoj, ko svoj mit poskuša tudi dosledno uresničiti (veruje in verjame), ga tudi razkroji (vero, v katero tudi verjame). V versko idejo, da je cerkev "katoliška" oz. "vesoljna", konzervativni krogi očitno verjamejo. Zato je liberalizem, ideologija, ki Cerkev danes postavi na trdne kapitalske in državnopravne temelje, hkrati njena najhujša tekmica. Če hoče biti vesoljna, mora biti totalitarna in brez tekmecev. Ta logika je potiskala Cerkev v militantno³ zavzemanje dozdevnih doktrinarnih pozicij komunizma. Šlo bi naj za reconquisto: vero v komunizem bi zamenjal katolicizem, komisarje župniki, politične šole pa verouk. Liberalizem kot zgodovinski nasprotnik klerikalizma je tu vsekakor odigral pozitivno vlogo: zaježil je naskoke na nevtralno šolo, pravico do splava in libertarnih kultur. Problem liberalnih oblasti je v tem, da si pravzaprav ne želijo razrešitve sporov z rimskokatoliško cerkvijo v Sloveniji. Vse probleme bi lahko preprosto razrešil institut cerkvenega davka, ki ga plačujejo verniki določene konfesije (drugi pa se lahko pri najavi dohodnine odločajo za dobrodelne in sorodne ustanove). To bi uslužbencem Cerkve omogočil spodoben status (vključno z zdravstvenim in pokojninskim varstvom), državi pa pravno in davčno regulacijo ostalih storitev. Trenutno ta institucija, kot sicilski mafija, deluje zunaj legalnih okvirov moderne države. Cerkev je bilo nekoč, ko je bila premočna, res potrebno ločiti od države, danes pa bi jo bilo treba vključiti vanjo, ji omogočiti pravne okvire in meje delovanja, tako kot vsaki drugi instituciji, od Univerze do Nogometne zveze. Takšna ureditev Cerkvi dejansko ne ustreza, ker verjame v to, v kar veruje, namreč da je vesoljna. Po drugi strani pa ureditev razmer ne ustreza liberalcem, ker se v družbi legitimirajo kot obramba pred katoliškim fundamentalizmom in nabirajo volilni kapital.

Ne glede na omenjene boje med liberalci in katoliškimi fundamentalisti, pa je treba priznati, da so vrednostne orientacije

³ *Cerkveni ekskluzivizem se je v multinacionalnih okoljih bivše Jugoslavije vezal z nacionalizmom tako, da so balkanske vojne dobile tudi poteze verskih vojn.*

⁴ *Njegovih sedem temeljnih ekonomskih zakonov ne odstopa bistveno od splošne liberalno-ekonomske ideologije, jih pa v svojih etičnih spisih presega z vključitvijo socialističnih in komunističnih motivov.*

⁵ Karl Marx, "Prispevek k židovskemu vprašanju I.", v: Karl Marx, Friedrich Engels, *Izbrana dela*, I. zvezek (MEID I.), Cankarjeva založba, Ljubljana 1969, str.160.

⁶ Darij Zadnikar, "Heglova kritika liberalne filozofije prava", *Časopis za kritiko znanosti* 130–131, Ljubljana 1990.

klasičnih religij, skupaj z novimi religijskimi gibanji, dragocen prispevek v boju proti globalnemu neoliberalizmu, ki ga od Seattla dalje tvori združba antiavtoritarnih, antiimperialističnih, mirovniških, sindikalnih, ekoloških, feminističnih, gejevskih in lezbičnih, domorodskih, anarhističnih, komunističnih in drugih bazičnih (grassroot) gibanj. Vsako humano sporočilo, vključno s krščanskim, je vsaj imanentno tudi antikapitalistično.

Liberalizem

Liberalistične sentimente s srede dvajsetega stoletja še vedno najbolj izraža stoletje starejša filozofija utilitarizma Johna Stuarta Milla. Mill je korigiral hobbesovski utilitarizem Benthamu, kjer vsak sledi le lastnemu načelu ugodja. S pripoznanjem višjih duhovnih ugodij se na človeka ne gleda več kot zgolj na konkurenčno-plenilsko bitje,⁴ temveč kot na projekt realizacij višjih oblik ugodja, ki izhajajo iz potencialov posameznika. Posameznikom morajo zato biti zagotovljene svoboščine, da bo razvijal te sposobnosti. Država oz. šola morata posameznike celo pripraviti na pot k višjim koristnostim, širitev izobrazbe pa bi omogočila posledično širjenje demokratičnih svoboščin. Liberalistični laissez-faire država tu korigira tudi v dobro manj privilegiranih in ogroženih. Na tak socialni liberalizem so z leveice leteli očitki, da ignorira družbene (razredne) in ekonomske pogoje in tako tvori le ideološki paravan za družbeno izkoriščanje vladajočih razredov. Model te kritike je že v Marxovem *Prispevku k židovskemu vprašanju*:

"Država na svoj način odpravi razločke po *rojstvu, stanu, izobrazbi, zaposlitvi*, če razglasi rojstvo, stan, izobrazbo, zaposlitev za *nepolitične* razločke, če ne glede na te razločke razglasi, da je sleherni član ljudstva *v enaki meri* deležen pri suverenosti ljudstva, če obravnava vse prvine dejanskega življenja ljudstva s stališča države. Kljub temu pa država dopušča, da privatna lastnina, izobrazba, zaposlitev učinkujejo na *svoj način*, se pravi, da *učinkujejo* kot privatna lastnina, kot izobrazba, kot zaposlitev in uveljavljajo svoje *posebno* bistvo. Teh *dejanskih* razločkov niti malo ne odpravlja, saj celo obstaja samo tako, da jih predpostavlja, ima se za *politično državo* in svojo *splošnost* uveljavlja samo v nasprotju s temi svojimi elementi."⁵

Značilna je Heglova kritika liberalizma,⁶ čeprav, ko začnemo preučevati *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, ugotovimo, da navkljub široko razglašenemu in globoko, v samem filozofskem sistemu, utemeljenemu razhajanju s teoretskimi predpostavkami liberalizma prevzema osrednje nazore liberalizma. Hegel, za razliko od liberalizma, v samem nastajanju meščanske družbe razkriva njeno protislovnost in tegobnost človeka v njej. Zastavlja si problem filozofiranja tam, kjer liberalizem v svojih teorijah brezobzirno in

nekritično, iz, v konkurenci osamelih in zoperstavljenih, individuov sestavlja podobo sodobne družbe. Liberalizem razglša naravno pravico vseh na življenje, lastnino in svobodo kot temeljne pravice vseh, od družbe izoliranih individuov, ki so usmerjeni v privatne posle, kjer je "vsak svoje sreče kovač". Naravna svoboda posameznika izrašča iz lastnine, ideal je samozadostnost posameznika, ki to lastnino ustvarja sam, odtod pa izhaja tudi njegov primat pred državo. Lastnina je Locku preddržavni institut, določen z naravnim zakonom. Tam, kjer Hegel vidi temeljni razkol, liberalci brez posebne filozofske globine, pa prav zaradi tega z velikim vplivom na politični razum, moderno kapitalistično družbo opisujejo kot skladno naravnemu zakonu. Zgodovinski liberalizem je v svojih izpeljavah, navkljub nekritičnim predpostavkam, odigral pozitivno vlogo pri razkroju stare fevdalne družbe, na osnovi (nekritičnega) primata posameznika pa izdelal prirodno pravne teorije, ki so dragocene tudi za naš čas. Hegel, nasprotno, kritizira predpostavke liberalizma, njihovo neproblematiziranje individua, ki iz "sfere potreb" določa celoto družbe, pa vendar v svoji filozofiji sprave, kot to pokaže Marx v *Kritiki Heglovega državnega prava*, omahuje med ancien régimeom in radikalnejšimi političnimi nazori. Konsekventno temeljnim filozofskim načelom, zastopanim v *Znanosti o logiki*, Hegel zavrača liberalistično koncepcijo, da je partikularno kot partikularno lahko umno – zanj je umno tisto, kar je univerzalno. Liberalizem partikularno dviga na raven univerzalnega, egoizem pa enači s svobodo. Hegel ne odreka vlogo posamičnemu, marveč dosledno nalogi, ki jo je določil filozofiji, išče spravo z obćim, spravo, ki izhaja iz razkola dobe, ki – ker je hkrati razkol v individuu – ni pojmljiv le kot nasprotje posameznika in države. Heglova naloga sprave sega med obema točkama človekove omike: "neskončna svoboda osebnosti", tj. partikularizem meščanskega individuuma, se mora združiti z duhom polisa, ki ne pozna ločitve med zasebnim in političnim.

Šele epohalno delo *A theory of Justice*⁷ Johna Rawlsa iz leta 1971 je liberalizem dvignilo na raven sodobnosti in poskusilo odgovoriti na teoretske očitke tako, da je klasično ideologijo meščanskega individualizma še bolj približalo socialdemokratskim političnim idealom. Rawls je liberalizem reformiral na kantovskih teoretskih osnovah in z jasnimi levičarskimi motivi. Rawlsovo, prav tako liberalistično-individualistično, izhodišče je kantovski (moralni) subjekt, ki je sposoben (odgovoren) oblikovati in slediti življenjskim smotrom v okviru civilnih in političnih svobošćin. Te svobošćine so tu zato, da lahko udejanjimo svoje (moralne) zmožnosti samoudejanjenja in ne, da maksimiramo lastne koristi ali ugodje. Liberalna enakost pri tem kantovsko korigiranem individuu odstopa od klasičnega liberalizma, kjer je vsak prepušćen naravni živalski zasnovi (egoizem, konkurenca, utilitarizem) tako, da liberalna enakost zahteva določene kompenzacije naravnih neenakosti.

⁷ John Rawls, *A Theory of Justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge (Mass.) 1971.

Posameznikom naj ne bi bile omogočene zgolj civilne in politične svoboščine, ki bi jim omogočale, da oblikujejo in sledijo svojim zasnovam dobrega življenja, temveč tudi enak in pravičen delež družbenih in ekonomskih virov, ki omogočajo zeleno življenje. Raznolikost življenjskih projektov pa zahteva nevtravno državo, ki nudi posameznikom pravičen okvir pri njihovih iskanjih, ne da bi jim vsiljevala določen vrednostni model in omejevala njihovo sposobnost avtonomije. Rawlsova filozofija je liberalna predvsem v tem, da ima za izhodišče individualizem, drugače pa ima z Millom skupno (etično) približevanje socializmu. Rawlsova moralna filozofija je po svoje filozofija socialne države, ki je doživela svoj zgodovinski zlom v naslednjem desetletju (reaganizem in thatcherizem).

Kritike liberalizma se oblikujejo po modelu konzervativizma Edmunda Burka ali pa "naprednejšem" rousseaujevskemu poudarjanju skupne ljudske volje. V obeh primerih se zavrača abstraktni individualizem in kritizira sodobna nehumana in odtujena družba.

Levi neokantovski liberalizem Rawlsa kritizirajo Alisdair McIntyre, Michael Sandel, Charles Taylor, Michael Walzer in drugi. Te avtorje uvrščamo med *komunitariste*, čeprav je poznejša polemika med obema stranema prispevala k zbliževanju in mehčanju izhodišč tako, da je delitev na liberalce in komunitariste le didaktična poenostavitev. Prvi očitek leti proti liberalističnemu individualizmu, ki je prepričan v moč individualne (racionalne) izbire. Ta aktivistična drža je mentalna podlaga podjetništva, nemotiviranost pa se znotraj tega okvira dojema kot manjvredna in nemoralna. Problem je v tem, da individuum, kot del skupnosti (družine, okolja, tradicije ...) ne izbira družbenih vezi in projektov, ampak je v njih umeščen oz. ga ti oblikujejo tudi kot individua. Večina družbenih vezi ni izbranih ali pa "pademo" vanje naključno. To ne-izbrano in ne-izberljivo (tudi nevprašljivo) sociokulturno ozadje lahko interpretiramo v althusserjanski kategoriji ideologije ali pa postnietzschejanski Lebenswelts. Rawls pozneje zanika povezavo svoje politične filozofije s kakšnim metafizičnim konceptom človeka. Zdi se, da si postavi pragmatičen smoter pravičnega funkcioniranja institucij, ne glede na filozofske kategorije univerzalne resnice ipd.

Drugi očitek je usmerjen proti liberalnemu atomizmu, ki je nekritičen do negativnih tendenc oposameznitve. Sodobni individualizem ni daleč od hobbsovske predstave, ljudje so egoistični, brez odgovornosti in solidarnosti s skupnostjo. Na eni strani imamo patološke narcise (C. Lash), na drugi pa osamljene in prizadete ljudi v urbanih mravljiščih.

Tretji ugovor pravi, da je prav vezanost na partikularne socialne kontekste tista, ki nam omogoča, da izkusimo interese in odgovornosti, pa tudi, da se dokopljemo do možnega univerzalnega in nevtralnega stališča. Bolj kot Rawlsov hipotetični individuum, ki bi izbral univerzalne vrednote, je verjeten posameznik z živimi izkušnjami in posredovanimi identitetami, ki se jim določajo kontekstualne vrednosti.

Rawls v tem smislu pravi, da je naloga politične filozofije, da artikulira latentne principe pravičnosti in dodaja, da liberalni principi najbrž niso primerni za vse družbe, so pa verjetno najprimernejša politična morala sodobnih političnih demokracij.

Moralna (politična) filozofija se je dovršila v približevanju socialdemokratski filozofiji socialne države. Po eni strani je vzrok v temu da so socialdemokratske in socialistične stranke proces oddaljevanja od uporniške tradicije in njihovih intelektualnih tradicij zapolnile z zmernim reformizmom in liberalno demokratskimi prepričanji. Zadnji korak je bil tudi v socialnem premiku od delavskih razredov in njihovih produktivističnih identitet k srednjemu razredu in identiteti potrošnika. S sedemdesetimi se konča burno razdobje razrednih bojev v zahodni Evropi, v osemdesetih je zlomljeno stavkovno gibanje britanskih rudarjev. Slednje ni bil zgolj simbolni dogodek zmage neokonzervativizma nad zgodovinskim jedrom evropskega proletariata, temveč je pomembno psihološko učinkoval in utrdil prepričanje, da je doba delavstva in razrednega boja minila. K temu so prispevale tudi protistalinistične ljudske vstaje v vzhodni Evropi. Spretno enačenje stalinizma s socializmom in komunizmom nasploh je prispevalo k brisanju celotne zgodovinske alternative iz zavesti zatiranih. Edino, kar je ostalo, tako se je vsaj zdelo, tezo pa so podpihovali konzervativci, neoliberalci, postmodernisti in postmarksisti, je bila liberalna demokracija. Cinično dejstvo je bilo, da je socialdemokratsko korigiran liberalizem v filozofiji zaživel v zgodovinskem trenutku krize socialne države in neokonzervativnega termidorja, ki je odpravljal socialno državo, privatiziral javni sektor, razbremenil kapital in osiromašil večino prebivalstva. V tem realnem političnoekonomskem okolju se poglobi razcep med ekonomskim, političnim in filozofskim liberalizmom.

Filozofski liberalizem se je združil s socialdemokracijo (in narobe), politični liberalizem z radikaliziranimi idejami človekovih in državljanskih pravic je odigral pomembno vlogo, zlasti v vzhodni Evropi, ekonomski liberalizem oz. neoliberalizem pa je postal delujoča podlaga novega sveta ob koncu dvajsetega stoletja. Ta liberalizem je v osnovi, ne glede na svojo predpono, dejansko arhaični predmillovski liberalizem grobega in neoviranega izkoriščanja delavstva in populacij nasploh, uničevanja naravnega okolja, razkrajanja kultur in ropanja resursov tretjega sveta. Razlika med "spontanim" ekonomskim liberalizmom kapitalistov in "humanističnim" liberalizmom, ki govori o političnih pravicah, civilnih svoboščinah, pa tudi o družbeni pravičnosti (enakih možnostih za vse) je danes nepremostljiva. Liberalizem, če želi preživeti kot živa filozofija, se mora odcepiti od lastnih kapitalističnih virov in združiti z emancipacijskimi projekti. V nasprotnem primeru mu preostane le enaka mitološka dvojna struktura, kot jo ima katolicizem (verovati, a ne verjeti).

Šola

Slovenska šola je morala zasledovati temeljne cilje restavracije. Zato je njena prva naloga bila kurikularna čistka starih političnih in vrednostnih vsebin. Strokovna avtonomija družboslovja in zlasti zgodovinarjev, pa tudi kratkotrajnost vladavine Demosa, je preprečila klerofašistične reinterpretacije novejšje zgodovine. Socialistična retorika in pretirano enostransko umevanje zgodovine in družbe so se zlahka prečistile. Opazno je bilo tudi kurikularno "etnično čiščenje", kjer se je učna snov debalkanizirala. Ključni politični program je bil oblikovanje *nevturalne šole*. Nevturalna šola bi morala odstraniti in preprečiti politične in verske vplive (v manjši meri tudi komercialne) ter ne bi smela preferirati vrednostnih sistemov. V samem začetku nastopi vrsta nesporazumov. Eden je izhajal iz primitivnega revanšizma, ko so npr. partizanska imena šol nekateri hoteli preprosto zamenjati s kvizlinškimi. Pomembnejši je spor v razumevanju vrednotnega prostora. Tu sta se spopadla liberalno in katoliško pojmovanje. Liberalno temelji na formalni, kantovski etiki in njenih sodobnih različicah proceduralne etike. Prednost te je, da omogoča širšo konsenzualnost kot tradicionalni moralni sistemi, ki so izključujoči. Njena slabost pa je, da nevturalnost, zlasti pa v kulturnem okolju postmodernističnega relativizma in skepticizma, ne razume kot konstitutivni proces stalnega usklajevanja in pogajanja, tj. v kategorijah diskurzivne etike, temveč kot vrednotno praznino. Temu se upre katoliški fundamentalizem z močnimi nacionalističnimi primesmi ("Slovenci smo od nekdaj kristjani!"). V katoliški kritiki normativno izpraznjene šole bi lahko razbrali komunitaristično ali neoaristotlovsko kritiko liberalizma, a se je većinoma izčrpala v programu *substitucije*, kjer naj bi socialistično doktrino zamenjala komunistična. Obramba doktrinarne nevturalnosti slovenske šole je velika zasluga po eni strani politike liberalizma, po drugi pa strokovne avtonomije slovenskih šolnikov, ki odvisnosti od komunistične partije niso želeli zamenjati z odvisnostjo od Cerkve, ki se je kompromitirala že v predkomunistični dobi med dvema svetovnjima vojnima.

Na bazični šolski ravni je nevturalnost pokazala tudi negativne komponente. V vzdušju plenilskega kapitalizma in postmodernistične normativne brezbržnosti ("Anything goes!") – Vse je sprejemljivo! – je del učiteljstva postalo dezorientirano ali apatično. Podobne procese smo ob koncu socialističnega vrednostnega sistema zasledili v vojski, kjer so politični veljaki ustanavljali zasebne pretorijanske enote, v policiji, ki so jo pretresale stalne afere ipd. V takšnem normativnem vakuumu se dejansko razširi hobbsovsko stanje. Nema lokrat sem slišal, kako so se učitelji, ko so se učenci stepli, obrnili proč in niso posegli, češ da to ni njihova stvar. Vrednotna dezorientacija je krepila industrijski koncept šole (produkcija kadrov, prenos znanj in spretnosti ...), v katerem se ta

pojmuje kot tovarna s temu ustrezno odtujenimi odnosi. Apologija industrijskega koncepta šole, kjer učitelji s tehnično-manipulativnimi oz. didaktičnimi postopki "prenašajo" znanja in preoblikujejo polizdelke v končne izdelke, skladno z načrti države in šolskih oblasti, je neprimerna in anahronistična. Neprimerna je zato, ker se v šoli ne dogaja zgolj transfer znanj, temveč pomeni za učenke in učence sociokulturni prostor, kjer pridobivajo socializacijske izkušnje v horizontalni, medvrstniški in "človeški" ravni, in vertikalni, institucionalni in hierarhizirani ravni. Industrijski koncept šole ponavadi spregleda to komunikativno razsežnost šole in jo priznava kvečjemu znotraj manipulativnih kategorij psihologije, socialne korekture ipd. Apologija industrijskega koncepta šole je anahronistična preprosto zaradi tega, ker živimo v postindustrijski, informacijski civilizaciji, kjer inženirska paradigma (polizdelek/učenec – manipulativne prakse/didaktike – končni izdelek/znanje) ne deluje in se umika komunikativnim strategijam. Industrijsko manipulacijo učenke in učenci zavračajo, ker je anahronistična in se ne sklada z vsakdanjim pridobivanjem izkušenj, ki je divergentno, pluralno, dinamično in provizorično (nobena resnica ni trdna). Metaforično rečeno bi morala šola ponujati kulturni software in ne "prenašati" (in preverjati) pozitivistična znanja. Nemotiviranost se pogosto sprevrže v odkrito odklanjanje šole in stopnjevanje nasilja. Vrstniško nasilje se stopnjuje z restavracijo kapitalističnih odnosov, ker je temeljna vrednota "nove" družbe radikalen hobbessovski (nasilno egoističen) individualizem. Nova šola opravi pomembno nalogo pri odstranjevanju vrednot in praks socialističnega kolektivizma, ki ga nadomesti z ustreznim pojmovanjem individua. Na konceptualni ravni in pri praktičnih prizadevanjih je vse bolj v ospredju individualizacija, predvsem na metodični ravni in manj na sistemski, čeprav se tudi tu šolski prostor liberalizira s ponudbo privatnih šol. Vrednota socialističnega kolektivizma pa je vendarle vsebovala tudi pozitivne komponente, kot je to na primer solidarnost. Ta pozitivna komponenta kolektivizma z restavracijo stopi v ozadje. Nadomesti jo nacionalistična mitologija kot domnevno zadosten koheziven moment "nove" družbe. "Biti Slovenec" pomeni tako rekoč isto kot "biti dober".⁸ Nacionalistični diskurz je skupaj s kurikularno debalkanizacijo odrezal pomemben del otrok⁹ od njihovih specifičnih kulturnih identitet. V urbanih središčih so se hitro oblikovale mladinske subkulture, za katere je bilo značilno vrstniško nasilje in "nevklopljenost" v družbo, ki jih ne priznava. V razgovorih z učiteljicami in vzgojiteljicami so te priznavale, da je potrebno vnašati "multikulturne" vsebine v vsakdanje delo, a so hkrati trdile, da si tega ne upajo. V šolo se je iz širše družbe prenesla ideološka optika o "višjih", (zahodno)evropskih vrednotah, in "nižjih", neciviliziranih balkanskih in vzhodnoevropskih kulturah, ki naj bi bile nasilne in nekulturne. Navkljub zgodovinskim dejstvom, da so genocidni kolonializem, svetovne vojne in holokavst produkt "civiliziranega" Zahoda.

⁸ *Spomnimo se Trstenjakovih nebuloz, da je "poštenost" differentia specifica Slovencev.*

⁹ *"Neslovencev" jugoslovanskega izvora je vsaj desetkrat več kot vseh pripadnikov obeh ustavno varovanih "avtohtonih" manjšin.*

¹⁰ *Proces je skladen s "filozofsko" diferenciacijo liberalizma na ekonomski desničarski neoliberalizem in socialdemokratiziran liberalizem, na kar sem v tem besedilu že opozoril.*

¹¹ *To pa hkrati pomeni zamenljivo s tistim, kar je še bolj "in".*

Bitka za nevtralno šolo se je vodila na marginalni točki obveznega izbirnega predmeta o religijah. Integracija verouka je namreč malo verjetna, ker bi zbudila širok odpor šolnikov, javnosti in politike, Cerkev pa tak predmet znotraj kurikula itak ne bi koristil. Boj ni bil toliko vsebinski, kot simbolni. Prepričanje, da je s takšnimi "vzgojnimi" predmeti mogoče vplivati na mlade, je skrajno naivno, četudi skladno z industrijsko optiko šole. Pomembnejše je dejstvo, ali se bo uslužbenec Cerkve pojavil kot enakopraven član učiteljske zbornice, skupaj z drugimi pedagogi, ki so uslužbenci države. Rimskokatoliška cerkev nastopa kot država v državi z avtonomnim pravnim sistemom, ki zlasti pod zadnjim pontifikatom podpira fundamentalistično konzervativne ideje. Ena od teh je že omenjena politika substitucije komunizma s klerikalizmom. Neživljenjskost Cerkve in širok laičen odpor, ki ga je podpirala liberalna šolska oblast, so zarisale konture sodobne slovenske nevtralne šole. To je v perspektivi ogrozila sama liberalna politika, ki se znotraj lastne stranke deli na "pragmatično ekonomski" del s spontano filozofijo neoliberalne apologije plenilskega kapitalizma in "levi" millovski del, ki je vodil šolsko politiko. Ekonomski pragmatizem je pripravljen podpisati konkordat z Vatikanom, in pri tem žrtvovati "manj pomemben resor", kot je to šolstvo, višjim (tj. politično-profitnim) interesom. Po prepričljivi volilni zmagi v letu 2000 je neoliberalna frakcija odrezala "levo" liberalno od vzvodov vplivanja na šolsko politiko.¹⁰

Nevtralna šola pa ne pomeni ne-ideološke šole, temveč nasprotno, nevtralna šola je predpostavka ideološke šole. Pojemovna zmeda nastopi zaradi zdravorazumarskega enačenja ideologije s politično propagando. Politična propaganda in njene ritualne prakse so v veliki meri "predmoderne" in neučinkovite. Kult osebnosti ene stranke in njene edino veljavne resnice ne morejo biti nič bolj atraktivne kot njene srednjeveške cerkvene vzporednice. Politična propaganda ima lahko le tolikšen domet kot ekonomska: s svojo estetiko ali dramaturgijo lahko opozori na to, da nek akter oziroma izdelek sploh obstaja, ali pa ponuja neko blagovno znamko kot trendovsko.¹¹ Ideološki mehanizmi so učinkoviti zato, ker delujejo nezavedno, ker se širijo prek diskurzov samoumevnosti, ker je njihova interpretacija otežkočena in jih podpira institucionaliziran (vertikalni) sistem socializacij. Kot že rečeno, je v slovenski šoli socialistično-kolektivistično in egalitaristično ideologijo, ki je poudarjala lik delavca kot pripadnika tistega družbenega razreda, ki bo realiziral idealno brezrazredno družbo, zamenjala ideologija liberalnega individualizma. Tu sta se kristalizirali dve konceptualizaciji. Po eni strani so šolniki, ki so se odvrnili od uniformne socialistične pedagogike, podprti s psihološko-pedagoškim paternalizmom, permissivno pedagogiko in new agom, želeli oblikovati "prijazno" šolo, ki naj bi "izhajala iz otroka" in ga "upoštevala". Po drugi strani so se temu zoperstavili tisti pedagogi in teoretiki, ki so permissivno pedagogiko zavračali sloneč na

pomislekoh C. Lasha in poudarjali kantovski pojem discipline kot predpostavke svobode. Ti dve konceptualizaciji pa v bistvu le delno rešujeta nemogočo zahtevo sodobne potrošniške družbe. Ta po eni strani zahteva disciplinirano, strokovno in podredljivo delovno silo, po drugi pa negotovega posameznika, ki svoj osebnostni manko kompenzira s konsumpcijo. Šola naj bi hkrati "producirala" discipliniranega delavca in nepotešenega potrošnika.

Kar je posebej zanimivo pri ideološki konstrukciji slovenske šole, je to, da odstopa od razsvetljenjskih idealov. To dejstvo ni toliko razvidno na sistemski, doktrinarni in kurikulumni ravni kot na bazični ravni vsakdanjih šolskih praks. Tam najdemo tolikokrat omenjani "skriti kurikulum", skozi katerega se udejanja vladajoča ideologija. Razsvetljenski projekt je šoli namenil nalogo oblikovanja avtonomnega subjekta. "Sapere aude!" je po Kantu geslo razsvetljenstva. Vsaka šolarka in šolar pa bosta pričala, da je namen šole proizvajati ubogljive in podredljive delavce. Smisel učne snovi ni v osvajanju specifičnih logik, ta snov pa se ne prisvaja na dialoški način. Učna snov se "podaja" in "prenaša" zato, da bi se jo mladi "naučili". Naloga pedagogov je, da preverijo uspešnost tega "prenosa" ne toliko, da bi preverili kakovost znanj, kot to, da bi preverili, če so bila navodila izvršena. Preverja se "pridnost" oziroma "ubogljivost". Za to so še posebej primerne tiste kurikularne vsebine, ki temeljijo na binarni, tehnični logiki in imajo manjše dialoške potenciale. Preferirajo se naravoslovno-matematična znanja, od humanističnih in družboslovnih pa le tista, ki podpirajo nacionalistično mitologijo. Matematika ima, na primer, skrito kurikulumno razsežnost, ker nas pouči, da je vsaka najmanjša napaka usodna, da obstaja le en pravičen rezultat (oz. resnica) in da obstaja le ena pravilna pot (metoda) do te resnice (pravičnega rezultata). Takšna logika tvori le imperative sistema (tehnologije, administracije in ekonomije), nima pa posebne vrednosti v vsakdanji socio-kulturni resničnosti. Tu bi bilo ustrežnejše spoznavati diskurzivno logiko humanističnih ved. Današnja šola je značilen primer kolonizacije sveta življenja,¹² kjer sistemski (tehnični, administrativni in ekonomski) imperativi izrivajo socio-kulturne. To je enak pojav, ki ga desna teoretska kritika ozko identificira kot "vrednostno prazno" in "storilnostno šolo", ki favorizira "izobraževanje" in zanemarja "vzgojo". Ugovor z desnice ni povsem neumesten, še posebej, če upoštevamo zaskrbljujoča opozorila šolskih zdravnikov o preobremenjenosti in stresu mladih.

Eksterna preverjanja in sistemi točkovanj so zato ena od najbolj spornih točk reformirajoče šole. Zagovorniki pravijo, da je to najbolj pravičen sistem selekcije, ki omogoča, da napredujejo najboljši in najsposobnejši. Argumentacija bi bila ustrezna, če bi ocene in sistem točkovanja merili znanja. In če bi, seveda sploh obstajalo kaj takega, kot je nevtravno znanje. Kot sem opozoril že zgoraj, je sistem prenašanja in preverjanja znanj osredotočen na spodbujanje

¹² Tu se naslanjam na teoreme Jürgena Habermasa.

¹³ *Gospodarska zbornica Slovenije je financirala projekt krožkov podjetništva, ki menda obstajajo že v stotih slovenskih osnovnih šolah. Predstavnica GZS je izjavila, da je projekt tako uspešen, da bi ga bilo treba razširiti v vrtce!*

¹⁴ *Dieter Duhm, Angst im Kapitalismus, str. 53.*

¹⁵ *Glej: Hans Thiersch, "Vzgoja – pozabljena provinca utopije?"*

konformnosti. Trditi, da slovenska šola spodbuja dialoškost, ustvarjalnost in kritičnost ter državljanski pogum, bi bila čista laž. V tej luči je seveda tak sistem selekcije v funkciji reprodukcije razrednega gospodstva in rezultat restavracije kapitalizma ter elitističnega etosa.

Elitistični etos se še posebej obrača proti inkluzivni šoli, ki bi po možnosti vključevala vse otroke, ne glede na njihov hendikep. Taka vključujoča šola naj bi depriviligirala in celo diskriminirala "spodobnejše" učence, ker se pedagogi preveč časa ukvarjajo s "slabšimi" in "invalidnimi" učenci. Zato se, v duhu neoliberalnega cinizma, pravičnost v šoli reinterpreterira od vključujoče k izključujoči šoli s tako imenovano "diferenciacijo", ki bi "spodobnejšim" omogočila večjo pozornost. Tu je sporno umevanje "spodobnosti" oziroma "boljših" učencev. Še bolj sporna je redukcija funkcije šole na transfer znanj in zanemarjanje socializacije. Vključujoča šola bi omogočila več socializacijskih priložnosti, več življenjskih izkušenj in priložnosti dejanske solidarnosti, kot sterilni in uniformirani razredi med seboj tekmujočih "genialcev".

V šolski sistem se, navkljub deklarirani nevtralnosti, vgrajujejo tržni mehanizmi in njihova podporna ideologija.¹³ Socializacijske, solidarnostne in komunikativne dimenzije šole se podredijo imaginariju tržnega tekmovanja posameznikov, ki, vsak sam zase, stremijo v napredovanju k elitnejši družbeni poziciji.

"Princip konkurence je kot nastavek dan že v omenjenih treh značilnostih kapitalizma; v blagovnih razmerjih, v odtujitvi in v načelu storilnosti. Ljudje prinesejo svoje lastnosti in zmožnosti oziroma karakterne maske kot blaga na tržišče medčloveških razmerij. Družbeno ovrednotenje njihovih karakternih mask se lahko napravi le s primerjavo karakternih mask drugih. Lastna karakterna maska se tembolj vrednoti, kolikor se bolj dviga nad ostale: bolj kot je bister, lepši, moralnejši, možat, ženstven ali karkoli že drugega. Ljudje torej konkurirajo za večjo menjalno vrednost (priznanje, simpatijo, občudovanje itd.) svojih karakternih mask. So tekmeci v medsebojnem boju za pridobivanje simpatije, prestiža in statusa. Vtem, ko prinašajo svoje karakterne maske na tržišča, so med seboj in od sebe samih odtujeni."¹⁴

Ideološko izhodišče je, da so tržni mehanizmi nevtralni ("pravični") in samoregulativni tako, da postavijo vsako stvar na svoje mesto. Družbena in ekonomska zgodovina nas uči prav nasprotno: tržni mehanizmi (brez socialnih korektivov države in demokratične baze) peljejo v kaotičen razkroj družbe in pavperizacijo večine. Blagovnokonkurenčna razmerja proizvedejo postvaritev in odtujitev ter blagovni fetišizem, kot temelje razrednega gospodstva. Šola, ki temelji na teh ideoloških predpostavkah, mladim preprečuje priložnost socializacije, jih odtuja, jih prikrajša za otroško odprtost,¹⁵ osami, zdravstveno ogroža in oropa identitetnih priložnosti.

LITERATURA

- Bell, Daniel (1993): **Communitarianism and its Critics**, Clarendon Press, Oxford.
- Bobbio, Norberto (1996): **The Age of Rights**, Polity Press, Cambridge.
- Duhm, Dieter (1972): **Angst im Kapitalismus**, Verlag Kübler KG, Lampertheim.
- Duhm, Dieter (1975): **Warenstruktur und zerstörte Zwischenmenschlichkeit**, Verlag Kübler KG, Lampertheim.
- Freire, Paolo (1993): **Pedagogy of the City**, Continuum, New York.
- Gow, James in Carmichael, Cathie (2001): **Slovenia and the Slovenes**, Indiana University Press, Bloomington in Indianapolis.
- Hegel, Georg W. F. (1970): **Grundlinien der Philosophie des Rechts**, Suhrkamp Verlag, Frankfurt/Main.
- Marx, Karl (1969): "Prispevek k židovskemu vprašanju", V: Marx, Karl, Engels Friedrich, **Izbrana dela**, Cankarjeva založba, Ljubljana
- Mc Laren, Peter (1998): **Life in Schools**, Longman, New York itd.
- Mc Laren, Peter (2000): **Che Guevara, Paulo Freire, and the Pedagogy of Revolution**, Rowman & Littlefield, Lanham itd.
- Rawls, John (1972, izdaja 1988): **A Theory of Justice**, Oxford University Press, Oxford itd.
- Thiersch, Hans (1993): "Vzgoja – pozabljena provinca utopije?", **Časopis za kritiko znanosti 160–161**, Ljubljana
- Walzer, Michael (1983): **Spheres of Justice**, Basil Blackwell, Oxford
- Zadnikar, Darij (1990): "Heglova kritika liberalne filozofije prava", **Časopis za kritiko znanosti 130–131**, Ljubljana.